

Filler ve Çimenler: Partiküler Cemiyet Karşısında Gayrimeşru Global Cemaat İle Tekçi-Total İktidar Arasında Taht-ı İktidar Kavgası

Elephants And Grass: Fragmented Society And The Struggle For The Crown Between The Illegal Global Community And Monist-Total Power

Ufuk Özcan

Özet: Bu çalışmada cemaat ve cemiyet kavramlarının teorik anlamları ışığında son dönemde yapılan cemaat tartışmalarına açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede, global cemaat kavramının da tanımlanması sorunu ortaya çıkmaktadır. Yerel ve geleneksel bir sosyolojik birimin adı önüne “global” sıfatını eklemenin anlamı ortaya konmaktadır. Sonuç olarak “hizmet hareketi” olarak ortaya çıkan bir yapılanmanın sosyolojik açıklaması yapılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cemaat, Cemiyet, Partiküler Toplum

Abstract: This paper is an attempt to bring light to the discussions of “cemaat” (community) from the perspective of the theoretical meanings of community and society. Within this framework, the definition for the concept of global community becomes problematic. The meaning of adding an adjective such as “global” before a local and traditional sociological element is discussed. And a sociological explanation of the construction called “hizmet (service) movement” is achieved.

Keywords: Community, Society, Fragmented Society

Küresel tahakküme uyum sağlamak adına McCarthyci düzmece gerekçelerle yıllardır kafes ardında tutulan yüzlerce aydının serbest kalması için..

Son yıllarda gerek gündelik kullanımda gerekse sosyolojide cemaat, cemiyet, Siktidar, güç, temsil kavramları görülmemiş ölçüde muğlak ve zihin karıştırıcı anlam ve çağrışımlar kazanmış durumda. Kuşkusuz bu durum, söz konusu kavramların refere ettiği gerçekliğin değişmesiyle ilgili. Kavramların gösterenleri kaygan bir zeminde varlık gösterdiği için bir uzlaşma da söz konusu değil. Öyle görünüyor ki, klasik sosyoloji paradigmaları günümüzün karmaşık dünyasını kavramakta yeterli olamıyor artık. Kavramlar gerçekliği taşıyamaz hale geldi. Bu yazıda sosyolojinin klasik ve günümüzde revaç bulan argümanlarından hareketle konuya açıklık getirmeye ve yeni kavram önerileri getirmeye çalışacağım.

Cemaat-Cemiyet Dikotomisi

Klasik sosyoloji literatüründe cemaatin cemiyet tipi örgütlenmeden farklılığı kalın çizgilerle belirlenmiştir. Her şeyden önce bu kavramlar, kır/ kent ve tarımcı toplum/ endüstriyel toplum ayrımlarına dayanır. Cemaat daha çok kırsal mekanla ve tarımsal veya göçebe yaşam tarzıyla karakterize olurken, cemiyet kentsel mekan, yerleşiklik, ticaret ve endüstriyel yaşam tarzıyla karakterize olur. Bugünün cemaatlerinin ise, demografik yapının altüst olması, nüfusun büyük bölümünün kentlerde temerküz etmesi ve başka bir dizi sebeplerle geleneksel ve kırsal özelliklerini sürdüremediği aşikar gözüküyor. Günümüzün koşullarında cemaatler kent ilişkileri içinde daha karmaşık ve farklı bir yapıya bürünmüşlerdir; kapitalist ekonomik ilişkilerin, meta-para-piyasa-iktidar-çıkar vb. ilişkilerinin göbeğinde mevzilenmişlerdir. En önemlisi de formel kurumlar içinde nüfuz ve denetim kurarak etkili bir siyasal ve kamusal güç odağı oluşturmuşlardır. Ruhani özelliklerinin geri plana düştüğü cemaatlerin klasik niteliklerini yitirmesinin tezahürleri hakkında daha pek çok şey söylenebilir. Bu dönüşümün ana unsurlarını ilerleyen bölümlerde açacağız. Öncelikle cemaat ve cemiyet kavramlarının klasik sosyolojide tuttuğu mevkiyi değerlendirelim.

Cemaat (*gemeinschaft*) ve cemiyet (*gesellschaft*) kavramları ve ayrımı bilindiği gibi Alman sosyolog Tönnies tarafından XIX. yüzyılın sonlarında geliştirilmiştir. Bunlar, Tönnies'in modernleşmenin sosyal parametrelerini açıklamak için kullandığı temel kavramlardır.¹ Cemaat, etnik köken ve kültür bakımından farklılaşmamış bireylerden meydana gelen, insanlar arasındaki ilişkilerin kişisel, yüz yüze ve samimi bağlar üzerine kurulu olduğu, belirli bir mekan üzerinde durağan ilişkilere dayalı, hacimce küçük, homojen ve kapalı topluluklardır. Durkheim, bu toplulukları mekanik dayanışmanın geçerli olduğu, bireyselliğin gelişemediği, toplumsal işbölümü, mesleki uzmanlaşma ve kültürel farklılaşma itibarıyla zaaf gösteren topluluklar olarak görmüştür. Genelde klasik sosyologlar cemaati, endüstri-öncesi, kapitalizm-öncesi döneme özgü, nispeten "geri" bir toplumsal ilişkiler ağı içinde konumlandırırlar. Bu sosyal kategori içinde, benzer yaşam deneyimlerine ve ortak değerlere sahip insanlar, küçük bir topluluğa aidiyet duygusunu hep birlikte, ortaklaşa yaşarlar. Böylece topluluğun üyelerinde bireysel farklılaşmalar görülmez; daha çok itaat duygusu ağır basar. Dayanışma ruhu esastır ve ortak bir irade hüküm sürer. Aile, cemaatin temelidir. Sosyal ilişkiler sistemi içinde cemaat üyelerinin her biri kendisini genelleşmiş büyükçe bir ailenin parçası olarak görür. Dini inançlar, ahlak ve ritüeller topluluğu bir arada tutan son derece önemli bir tutkal rolünü yerine getirir. Topluluk içinde statü önemlidir, belirli kurallara göre yeni kuşaklara aktarılır, normlar kolay kolay değişmez.

Hilmi Ziya Ülken *Sosyoloji Sözlüğü*'nde cemaat kavramını, "yerlere göre hacmi değişik, belirli bir coğrafi bölgede oturan ve aynı kültüre bağlı, aralarında akrabalık, manevi dayanışma gibi bağlar bulunan bir cinsten zümredir." şeklinde tanımlar. Bu tanımdan hareketle cemaati, üyelerinin birbirine duygusal bağlarla bağlı olduğu, sosyal ilişkilerin dolaylımsız, yüz yüze olduğu, yüksek ölçüde bütünleşmiş bir toplumsal küme olarak görmek mümkündür. Başka ölçütler de sayılabilir: İleri ölçüde bütünleşmiş, değer ve inanç ortaklığı içinde bulunan, kesin ve katı normların, sadakat/itaat/biat türünden ilişki ve pratiklerin egemen olduğu, kültürün kolektif temsiller/semboller, değerler, ritüel ve adetlerle örülü olduğu, birincil ilişkilere dayalı, daha bütünleşik, homojen bir kültüre sahip, geleneksel değerlerin baskın olduğu, nispeten durağan bir yapı arz eden, normların daha keskin ve belirgin olduğu yerel çapta kümeleşmiş, topluluk çıkarının bireysel çıkara baskın olduğu birimler... Cemaat üyeleri arasında güçlü bir dayanışma ruhu mevcuttur. Görevler, roller ve sosyal ilişkiler birbirinden keskin hatlarla ayrılmaz. Ayrıcı olan vasıf, statüdür. Statü ihtiyacı şeyh, ağa, seyit, mürit, derebeyi vb. gibi çeşitli sosyal tipleri yaratır. Değişmeye direnç, dışa kapalılık da

¹ Durkheim'ın da farklı kavramlarla, mekanik/organik dayanışma kavramları, benzer bir ayrımı geliştirdiğini biliyoruz. Modern Batı toplumlarının "ötekiler" karşısında "gelişmişliğini", "üstün" yönlerini doğrulayan bu temel ayrım, sosyolojinin de temelini oluşturur. Batı dışı ülkelerin aydınları içinde yer aldıkları toplumun azgelişmişliğini sorgusuz sualsiz kabul etmişlerdir. Ayrı bir yazıda tartışma konusu yapılabilecek değerde bir konudur.

cemaatin bir başka özelliğidir. Antropologlar ve etnologların geliştirdiği tanımlar ise daha çok kültürel birlik, kan bağı ortaklığı, mekansal ortaklık gibi kriterleri vurgulamaktadır. Getirilen çoğu tanımda yersel/mekansal yakınlık, yerellik vurgusu da oldukça önemlidir. Dışa kapalı, kentle bütünleşmemiş, otarşik bir köy ekonomisine dayalı oluşu cemaatin bir başka niteliğidir. Bütün bu saydığımız özellikler, çoğu sosyolog tarafından, cemaatin statik, toplumsal dinamizmi sınırlı bir varlık olduğu şeklinde yorumlanmıştır.

Bütün bu tanımlardan hareketle, haklı olarak, “*global cemaat*” kavramının ne anlama geldiği sorusu sorulabilir. Yerel ve geleneksel bir sosyolojik birimin adı önüne “*global*” sıfatını eklemenin ne anlamı var? Şüphesiz bu kavramla, klasik sosyolojinin bakış açısı ve terminolojisiyle açıklanabilecek bir gerçeklikten söz etmiyoruz. Sözümlü ettiğimiz, geleneksel yapısından bazı izler taşımakla beraber, bozularak bambaşka özellikler sergilemeye başlayan bir sosyal varlık. Cemiyet örgütlenmesi için getirilen tanımları ele aldıktan sonra bu konuya tekrar geleceğiz.

Geleneksel/kırsal yaşam tarzı ile modern/kentsel yaşam tarzını birbirine zıt sosyal ilişkiler sistemi ve örgütlenme çerçevesinde ele alan Tönnies, ilkinde cemaat, ikincisini ise cemiyet kavramıyla modelleştirmiştir. Cemaatin tam tersine cemiyet (*gesellschaft*), ırk, etnik yapı, sosyo-ekonomik yapı ve kültür sistemleri açısından farklılaşmış, geniş ve heterojen bir topluluktur. Cemaatle kıyaslandığında bu heterojenlik ve farklılaşmanın beraberinde getirdiği bireyler arası ilişkiler soğuk, mesafeli, formel, somut çıkarlara ve özgür iradeye dayalı ilişkilerdir. Cemiyetin varlık alanı, nüfusça büyük kalabalıkların temerküz ettiği kenttir. Kentin, birçok sosyologun gözünde, ahlaki çözülme, yalnızlaşma, anomi (kualsızlık), yabancılaşma ve “organik dayanışma” ama aynı zamanda (cemaat baskısının sınırlanması dolayısıyla) bir serbestiyet alanı olduğunu biliyoruz. Tanımı biraz daha geliştirelim. Sosyologların ideal bir tip olarak cemiyet kavramıyla kastettikleri, daha ziyade modern endüstri toplumdur. Bu sosyal tipi niteleyen belli başlı özellikler, dinamik bir kent yaşamına, yoğunlaşmış bir nüfusa ve gelişmiş bir işbölümüne dayalı olmasıdır. Cemiyet yaşamında din yerine akılçılık, aile-kan-coğrafya bağlarına dayalı dayanışma formları yerine daha karmaşık, bireyselleşmeye izin veren dayanışma formları, otarşik kır ekonomisi yerine para ekonomisi egemendir. Almancada “*şirket*” anlamına da gelen “*gesellschaft*” sosyal tipinde geleneksel sözlü normlar yerine formel bir hukuk geçmiştir. Kamuoyu ve rasyonalite güçlüdür. Mekansal bağlılık azdır, geleneksel hemşehrilik duygusu yerini kentlilik bilincine bırakır. Ortak çıkar yerine bireysel çıkar öncelik kazanır. Bireysel farklılaşmanın gelişmesiyle birlikte özel yaşam önemli/değerli hale gelir. Kentsel mekanda ilişki ve iletişim tarzları da farklıdır; yüz yüze, samimi ilişkilerin yerini kurallara bağlı, soğuk, formel ilişki tarzı alır. Modernleşme sürecinin başlıca parametreleri (endüstrileşme, modern bürokrasi, gelişmiş kent yaşamı, rasyonelleşme ve anayasal rejim), bilindik tüm geleneksel yaşam biçimlerini kökünden söküp atar. Cemaatin yerini cemiyet, tebaanın yerini yurttaş-birey, dini inancın yerini akıl, köylünün/serfin yerini proleter alır vs. Modern

toplumda cemaat belirgin bir şekilde gerileme ve çözülme süreci içine girer. Sosyolojide modern Batı toplumu örneği göz önünde bulundurularak getirilen bu açıklama şemasının evrensel ölçekte doğrulanmış olduğu tartışma götürse bile, modernleşme sürecini yaşayan hemen her toplumda ana hatlarıyla gözlemlenen gelişme bu yönde olmuştur. Ülkelere göre özgül modernleşme pratikleri ayrıca ele alınabilir. Örneğin Türkiye’de, iyi yüz yılı aşkın modernleşme serüvenine rağmen geleneksel cemaat yapıları (aşiret, tarikat, dergah, köy cemaati vb.) hiçbir zaman tamamen yok olmamış, toplumdaki varlık ve etkinlikleri büsbütün kırıl(a)mamıştır.

Ancak son zamanlarda, özellikle Batı dünyasını göz önünde bulunduracak olursak, endüstri toplumunun (modern kapitalist düzenin) dönüşümlerine ve postmodernleşmeye bağlı olarak cemaatleşme ve kutsalın geri dönüşü yeniden gündeme gelmiştir. Postmodernitenin, modernitenin bacadan kovduğu geleneğin kapıdan geri çağırılması olarak yorumlanması bir gerçeğe işaret etmektedir. 1970’lerin sonlarından itibaren Avrupa ve ABD’de yaşanan din eksenli gelişmeler postmodernleşmenin ön habercisidir.²

“Global Cemaat”

2000’lerde, modernitenin farklılaşmalarının gelip dayandığı safhada yapısal olarak değişim gösteren cemaatler, devletin de yönlendirmesiyle hızlı bir şekilde özel tipte çıkar zümrelerine (şirketler ve şirket benzeri yapılar) dönüşmüşler, cemiyetin ön planına geçmeye, kurulu statükoyu tahrip ederek dönüştürmeye, kamusal çıkarları özel çıkarlar lehine sınırlamaya, özel yaşam alanları üzerinde kısıtlayıcı vesayet mekanizmaları oluşturmaya, anayasal yurttaşlık olgusunun

² Polonya’da, Sovyetlerin baskısına karşı işçi sınıfının (Dayanışma Hareketinin) Katolik kilisesi içinde örgütlenmesi, tarihte ilk kez Vatikan Kilisesi’nin başına Polonyalı bir papanın geçirilmesi, Papa Jean-Paul’ün kendisine düzenlenen suikastın ardından bütün Avrupa ülkelerinin kent meydanlarında boy göstermesi ve popüler bir ilgi odağı haline gelmesi, ABD’de dinsel tarikatların görülmemiş ölçüde serpilmesi, akla ve bilime karşı hurafenin, mistisizmin savunulur hale gelmesi, Sovyetler’in çöküşünün ardından Kızıl Meydan’da görülen dev Ortodoks haçı, “dinler arası diyalog”un gündeme gelmesi vs. bilinen olaylardır. Aynı dönemde Batı dışı dünyada da benzer gelişmeler yaşanmıştır, ancak bir farkla, Batı’da dinin/kutsalın yükselişi toplum içinde şiddete ve büyük sorunlara yol açmazken, Batı dışı dünyada, özellikle İslam dünyasında etnik ve mezhepsel çatışmalara tanık olunmuştur. ABD’nin Sovyetler’e karşı izlediği Ortadoğu politikası Taliban, El Kaide gibi radikal İslami güçlerin gelişmesini beraberinde getirirken, bölgede korkunç boyutlarda çatışmalar ve yıkımlar yaşanmıştır. Türkiye’de ise gelişmelerin seyri daha farklıdır. 1990’larda radikal nitelik gösteren İslamcı ceyran, 2000’lerde merkez sağın içine yerleşerek iktidara taşınmış ve Batı tarafından da desteklenen “ılımlı İslam” halini almıştır. Siyasal iktidara gelen “ılımlı İslam”ın ABD önderliğindeki küreselleşme süreciyle kolayca bütünleşmiş olduğu iddiası mübalağalı bir iddia değildir. Cemaatlerin fışkırmasının nedenlerini bütün bu gelişmeleri doğuran toplumsal ve siyasal süreçlerde aramak doğru olacaktır.

altını boşaltmaya, özel çıkarlar lehine inisiyatif genişlemesi sağlamaya ve tek yönlü bir nüfuz alanı oluşturmaya başlamışlardır. Süreç, toplum, kamu çıkarları ve kamu düzeni aleyhine gelişmiştir.

Yeni dönemde cemaatler, gizli para kaynakları, ekonomik faaliyetleri, uluslararası düzeyde çeşitli çevrelerle esrareniz ilişkileriyle sahneyi doldurmuşlardır. Ülkenin en etkili televizyon kanalları, gazeteler, orta ve yüksek düzeyde eğitim kurumları, dershaneler, ekonominin çeşitli sektörleri, emniyetten yargıya çeşitli devlet kurumları cemaatlerin, özellikle de küresel egemenlik ilişkilerinde etkin rol üstlenen bir “cemaat”in kontrolü altındadır. Söz konusu cemaatin siyasi, ekonomik ve kültürel düzlemde devletsi bir nitelik kazandığı, siyaseti yönetir hale geldiği söylenebilir. Böyle bir örgütlenmenin sosyolojik bakımdan “cemaat” sıfatını taşıyıp taşıyamayacağı son derece tartışmalı bir konudur. Halk arasında ve medyada hayalet gibi dolaşan “cemaat” sözünün bir anlam karmaşasına yol açtığı kesindir. Kavram isabetli olmayan bir şekilde kullanılıyor. Kavram yanlış kullanılınca olgunun kendisi de tahrif edilmiş olunuyor; sistemli ve doğru bilgiye dayanmayan bir imaj genelleşiyor. İşin tuhafı, “cemaat” de kendi hakkında başka türden bir yanlış imaj oluşturmak amacıyla, kendisini “cemaat” olarak tanımlamayı reddedip “camia” veya “hizmet hareketi” olarak niteliyor. Başka deyişle, sanki masumane amaçlarla bir araya gelmiş sıradan bir hizmet topluluğu gibi. Eğer “cemaat”, örneğin bir futbol takımı camiası gibi bir mensubiyeti ifade etmiş olsaydı, icraatlarıyla devletin belli organlarını ele geçirip kontrol etmeyi amaçladığı aşıkâr olan “politik” bir güç olmasaydı “camia” lafzı anlaşılabilir, anlamlı olabilirdi. “Cemaat” veya “camia” denince, “Allah rızası için, muhabbet yolunda hizmet eden mübarek insanlar” denilip geçileceği sanılıyor. Halbuki böyle bir şey söz konusu değil. O yüzden konuya siyaset bilimi veya sosyoloji disiplinleri çerçevesinde yaklaşmak gerekli. Kanarya Sevenler Derneği gibi, “camia” denilebilecek zümreler bile çıkar ilişkilerine dayanan yapılar, devlet içinde örgütlenmiş yapılara hayırsever bir “cemaat” ya da “camia” denilerek geçilmesi doğru değildir. Öncelikle ulus-aşırı, okyanus-aşırı, küresel çapta faaliyet gösteren bir örgütlenmeye terimin sosyolojik anlamında cemaat adı verilemez. Cemaat yerel, mikro çapta bir sosyalliktir. Ayrıca cemaatler, yapıları gereği çok büyük sermayeleri, işletmeleri ve makro iktidar güçlerini tekellerinde bulundurmazlar. Daha çok tarım toplumlarına özgü, din, mekan veya kültür temelinde örgütlenmiş, yüz yüze ilişkilerin geçerli olduğu küçük birliklerdir. Ancak sözünü ettiğimiz “global cemaat”in çapı ve özellikleri cemaat kavramının anlam kapsamını ve çağrışımlarını oldukça aşmaktadır. Son dönemde “Hizmet Hareketi” yakıştırmasıyla kendisini kamuoyuna lanse eden cemaatin siyasal yönü daha da ön plana çıkmış görünüyor. Üstelik salt ulusal çapta da değil, aynı zamanda küresel çapta bir siyasi aktör olma eğilimi söz konusu. Bu eğilimi hareketin liderinin son haftalarda uluslararası açıdan etkili yayın organlarına verdiği demeçlerden de görmek mümkün. Geçmişte iktidardaki partiye yakın olmaktan öte girişimi olmayan hareketin, bugün ekonomi ve bürokrasi içindeki etkinliğini korumak ve kalıcı hale

getirmek için kendi kadrolarını esas alarak bağımsız partileşme yoluna gittiğinin işaretleri okunabilir. AKP/Cemaat kavgası bu ayrışmanın ön görüntüsüdür. Küresel muhafazakar ideolojisi, oynadığı rol ve içine girmiş olduğu ilişkiler ağı, cemaate, AKP karşısında Batı lehine rol oynayacak bir aktör olarak daha avantajlı bir konum sağlıyor.

Parçacıl Toplum

Alain Touraine, içinde yaşadığımız çağın genel eğilimi olarak “*modern dışlaşma*”dan söz etmektedir. Bu kavram, Aydınlanma Çağı ve Fransız Devrimi ile Batı’da doğup daha sonra bütün dünyaya yayılan yeni toplum tasarımının ve ona ait modern kurumların parçalanıp çözülme süreci içine girmesiyle ilişkili. Touraine’e göre toplumda parçalanma ve çözülmenin en önemli işaretleri ise, cemaat kimliklerinin öne çıkmasıyla birlikte “*kurum dışlaşma*” ve “*toplum dışlaşma*” yönünde güçlü eğilimlerin belirmesidir. Önemli bir başka etkenden daha söz edebiliriz; bütünsel bir sistem ve örgütlenme olarak toplumun modern niteliklerinin aşınması veya yok olmasının bir başka belirtisi, bireyselleşmenin en yüksek düzeyde yaşanması ve bu yaşantıdan kaynaklanan olağanüstü farklılaşmalardır. Bu eğilimleri doğrudan doğruya küreselleşme sürecinin yansımaları olarak görebiliriz. Küreselleşme, beraberinde getirdiği yeni ekonomik mekanizmalarıyla (esnek, güvencesiz çalışma vb.), yeni bilişim teknolojileri ve araçları (internet ve yeni medya) aracılığıyla yayılan muazzam imge ve enformasyon yığınıyla, siyasal egemenlik düzeni/düzensizliği ile birey üzerinde daha doğrudan ve çeşitli etkiler yapmaktadır. Bu gelişme sonucunda kurumlar çözülmekte, normlar geçerliliğini yitirmekte, toplum kaygan bir zemin üzerinde amorf bir yapıya bürünmektedir.

Küreselleşme, çokkültürcülüğe dayalı, tarihten kopuk, parçalı/partiküler bir toplum kavrayışını ön plana çıkırmıştır. Postmodern teorisinin ana savlarından biri, büyük-total anlatıların anlamını yitirdiği yönündedir; artık hayatımız tekillikler, parçalanmışlıklar ve parçacılaşma (*fragmentation*) üzerine kurulu olacaktır. Musevilik, İslamiyet, Hristiyanlık gibi uygarlık tarihini biçimlendiren geleneksel total anlatıların yanı sıra, modern çağa yön veren total ideolojiler de, en başta sosyalizm olmak üzere, çökmüştür. Sınırlı kültürel kimlikler ve bu kimlikler üstüne bina edilmiş yeni toplumsal hareketler (etnisist, dinsel, nükleer karşıtı, ekolojist, feminist vb. hareketler) sosyallik alanını parçalamakta ve kolektif kimliklerin çözülmesine katkıda bulunmaktadır. Kolektivitinin aşınması, -mekanik veya organik- her türlü dayanışma biçiminin zayıflaması *örgütsüzleştirilmiş, kimliksizleştirilmiş ve atomize* edilmiş bireylerden oluşan bir toplum yaratmaktadır. Küreselleşme ve postmodernite koşulları altında, *farklılıklara* ve kültürel çeşitliliklere dayalı politikalar ulus, sınıf veya ırk ekseninde politikaların bütünleştirici kapasitelerinin zayıflamasına yol açmış, ulusal kimliğe bağlılığı azaltmış ve sınıfsal aidiyetleri gevşeterek yerinden etmiştir. Ulusal, evrensel veya pan (Panislamizm,

Panarabizm vb.) politikaların yerine, etnik, dinsel, mezhepsel, bölgesel düzeyde fanatik perspektiflere bağlı, sayısız gerilimlerle yüklü yeni mikro kimlik alanları geçmiştir. Bu aşırı parçalı kimlik alanları toplumda parçalanma eğilimlerini arttırmakta, kaygan bir zemin oluşturmakta ve istikrarı tehdit etmektedir. Amerikan tarzı farkçı ve eşitsizlikçi küreselleşme, aşırı bireyselleşme ve toplumsal parçalanma süreçlerine paralel gelişmektedir. Bu gelişmenin bireysel düzlemdeki karşılığı yalnızlaşma, hücreleşme, anomi, bunalım; toplumsal ve siyasal karşılığı ise ayrışma, şiddet, mafyalaşma ve tarikatlaşmadır.

Konuya siyaset kurumu düzleminde bakacak olursak, daha farklı özellikler göreceğiz. Siyaset, mutlak güce yöneliş, hırs, tahakküm ve rant paylaşımıyla -her türlü kirli fiil ile- ifadesini bulmaktadır. Siyaset kurumu toplumun en geniş kesimlerinin gözünde itibarsızlaşmıştır. Bugün devlet gücü denildiğinde akla, sürekli güvenlik sendromu üreten, kendi yurttaşını tehdit olarak algılayan, toplumun en geniş kesitlerine hizmet götürmemeyi marifet sayan, yandaşlarını paydaş yapan ayrıcalıklı muktedirlerin elinde bir tür “şirket”e dönüşmüş bir yapı gelmektedir. Bu yeni tip muktedirlerin yurttaşından sorumlu “devlet adamı”ndan beklenen vasıfları göstermesi de mümkün olmayacaktır. Toplumdan kopuk bu sahte siyaset anlayışı özgürlükleri boğmakta, dayatmacı karakteriyle toplumdaki farklı kanaatleri, kamuoyunun sahih sesini bastırmaktadır. Yeni siyaset ve devlet anlayışı geniş zeminde bir endoktrinasyona ve dışlamaya dayalıdır. Kamuoyunda değer ve gerçeklik erozyonu yaşanmasının birinci derecede sorumlusu, sermaye ile bütünleşmiş iktidarı tapınç kaynağı haline getiren neoliberal sistemdir. “Marka” isimler haline gelen yönetici kadrolar ellerindeki gücü, sermaye ile siyaseti, tarikat/ cemaat ile siyasal iktidarı bütünleştirme pratiklerinden almaktadırlar. Bu nedenle yeni siyasi iktidar anlayışının ve siyasi elitlerin dayandıkları bir etik, hukuki prensipler manzumesi, olmazsa olmazları bulunmamaktadır. Pragmatizmin kör oyuncularındırlar.

Türkiye’de neoliberalizmin gereklerine uygun işleyiş mekanizmalarına ve uygulamalara imza atan siyasal iktidar çevreleri eski statükoyu yıkıp yenisini kurmaya çalışırken Gestapo-CIA-GPU yöntemlerini aratmayacak yöntemlere başvurmadan çekinmemektedir. Yurttaşına sırtını dönen ama hakim küresel güçlere bağımlılıkta sınır tanımayan iktidar, kendisi için zararlı gördüğü bütün politik ve gayri-politik unsurları hoyratça bastırmaktan geri durmamaktadır. Bu tür fiiller, giderek otokrat-tekçi-total bir rejimin inşasına yönelen bir siyaset anlayışının ürünüdür. Medya, üniversite, mevcut bütün kurumlar mevcut ikili-iktidar yapısına teslim olmuş durumdadır. Yasama-yürütme-yargı organları tamamen bu gücün paralelinde çalışmaktadır. Devlet organları bütünleştirilmek, tekleştirilmek istenmektedir. Emniyet ve ordu gücü de bu tekçi-otoriter yapıya entegre olurken, ikili-iktidar arasındaki çekişme karşısında kararsız bir denge oluşturmaktadır. Burada sözünü ettiğimiz ikili-iktidar ilişkilerinde taraflardan birinin küresel gücün güdümünden uzaklaştığını, diğerinin güdümlü olduğunu gösteren işaretler vardır. Kararsız denge içinde yer alanlar, Türkiye’nin küresel

ilişkilerdeki rolünün değişmesi durumunda, kolaylıkla yıldızı parlayan gücün yanında konumlanacaktır. Belki de, bugün ikili/paralel gibi gözükken siyasal aktörlerin yakın bir gelecekte küresel çıkarlar doğrultusunda yeniden bir araya gelişi bile mümkün olabilir. Ama şurası net; küresel güç iki siyasal aktörün çatışmasından kısa vadeli yarar sağlayacak gibi görünüyor.

Küreselleşme adı verilen çılgın ile her yere sinen çılgın kültür, hayat tarzı ve bakış açıları her şeyi, hatta protestoları ve özgürleşim ruhunu bile değersizleştirip, içini boşaltıp sistem içi hale getiriyor. İnsanlarda bir özgürlük yanılsaması yaratıyor. Böylece özgürlük istencini ve özgürleşimi absorbe ederek etkisizleştiriyor. Küresel sistemin ve ona göbeğinden bağlı “ulusal” iktidarların toplumun operasyonel dönüştürülmesi için uyguladıkları refleks ve mekanizmalar da bu absormasyonu güçlü bir biçimde sağlıyor. Sanki her yerde hep aynı konsept üzerinden işliyor küresel düzen. Bu konseptin belli uygulama ilkeleri var: Kışkırtma, teşvik, aşırı görselleştirme, hazza indirgeme, ana mahkum etme, görüntüye/imgeye dönüştürme vs. Sonuçta yeni sistemin, kendisine karşı gelişen her türlü direnci oyun(cu)sallaştıran, teatralleştiren, değersizleştiren ve öğüten bir karakteri var. Böyle bir durumda sistem/sistem dışı, iktidar/muhalef ayrımı da belirsizleşip geçersizleşiyor, anlamsızlaşıyor. İlk bakışta sistem dışı ve muhalif sandığımız şey sistemi besliyor. Bu ikisi görüntüde çatışmacı ama iç içeleşiyor. Cem Boyner ile TKP afişleri yan yana durabiliyor. Ayrıca toplum kesitleri için yeni risk alanları da beliriyor. Gezi direnişi sonrasında gelişen olayları anlamak için Türk insanının maç hassasiyeti üzerinde de düşünmek gerekli. Atılan sloganlar, verilen ortak tepkiler bu olay üzerinde düşünmemizi gerekli kılıyor. Belki de maçlar ve yeni protesto biçimleri toplumun bilinçaltının su yüzüne çıktığı yerler olarak okunabilir. Kamusal mekanlar gittikçe “özelleşirken”, futbol arenaları, AVM’ler gibi soğuk, gayri insani mekanlar ile giderek daralan kamusal alanlar arasında sıkışan insanlara ortak bir dil ve tavır üretmekten başka seçenek kalmıyor. Böylece, sahici bir siyasal bilinç ve ütopyik vizyon yerine anlık güdüler, sezgiler, tepkiler öne çıkıyor. Bunlar da gelip geçici. Çağımız insanı nevrozlaştırıyor, sezgilerinin ve dürtülerinin peşine takılıyor. Buna karşılık bilinç yok, duyarlılıklar sahte, yön duygusu ve vizyon yok.. Bu durumda bir metafor olarak Pavlov’un bilinen deneyi akla geliyor, bu metaforu şu anki toplum psikolojisine uyguladığımızda, toplum da bir deney alanına dönüşüyor, özne siliniyor, kobaylaşıyor, nesneleşiyor. Her şey insani enerjinin dibine kadar tüketilmesi, sömürülmesi üstüne kurulu sanki. Herkes tepkilerini eteklerinden dökmek istiyor, döküyor da, ama sonuçta elde edilen hiçbir gerçek kazanım yok. Gene de bir şeylerin olumlu yönde değişebileceği ümidini saklı tutmak gerekli. Gelişmelerin asıl mahiyetini anlamak için biraz daha zamanın geçmesi, suların durulması gerekiyor.

Geçtiğimiz yüzyılda siyasal ve kültürel alana damgasını vuran klasik solun temel argümanları (sınıf parametresi büsbütün olmasa bile, dikey-hiyerarşik örgütlenme anlayışı, eşitlikçi toplum tasarımı vb.) reel sosyalizmin çöküşünün üzerinden yirmi yılı geçmesine rağmen hala kriz içindedir. Fransız Devriminin

geçtiğimiz iki yüzyıla damgasını vuran ilkeleri ve toplum tasarımı çağımızın karmaşık sorunları karşısında çözümsüz kalıyor. Dünyanın her yerinde ulus-devlet başka bir şeye dönüşmüş durumda ve onu tanımlamakta güçlük çekiyoruz. Yurttaş-birey yerini bambaşka bir varlığa bıraktı, yurttaşlık hak ve sorumlulukları anlamını yitirdi. İktisadi akıl, kalkınma, refah, homo economicus anlayışı çökmüş durumda. Toplumun iki temel sınıf arasındaki bölünmeye dayalı algısı sarsıntı geçiriyor. Etnik, dinsel, cinsel ve kültürel kimlik taleplerinin yükselmesi, insanların ortak sorunları karşısında ortak bir irade göstermesinin önünde ciddi bir engel oluşturuyor. Hiçbir anayasa, hiçbir temsil organı, hiçbir siyasal sınır çağımız insanının barış içinde bir arada yaşamasını sağlamaya elverişli görünmüyor. Amin Maalouf'un vurguladığı gibi, belki de dünyanın çivisi çıktı.

Bütün bu olumsuz gelişmelere rağmen toplumun derinliklerinde sessiz sedasız bir devinim var, nihayeti belirsiz bir uyanış yaşıyor. Otoriter karizmatik lideri kendi özgürlük arayışlarına payanda yapan kitleler sivilleşerek ve hayatı sivilleştirerek, üzerlerindeki onca yıldır birikmiş atalet toprağını atarak, aracasız bir şekilde kendi kaderlerini bizzat tayin etmenin yollarını arıyorlar. Bu uyanışın bir silkinış ve dirilişe dönüşmesi mümkün. Sonunda bozgun ve hüsrana da olabilir ama karizmatik kitlelerin özgürleşim mücadelelerine doğru akıyor tarih. Akan suda aynı noktada iki kez yıkanılmadığını tarihi deneyimlerimizle biliyoruz. Bu prensip bireyler için de, kitleler için de geçerli. Bir neslin boğulduğu su, bir sonraki neslin özgürleşmesine vesile olabilir. Eğer halklar birtakım ikonlara tapınma peşinde koşmayıp, özgürleşimin salt kendi güç ve iradeleriyle mümkün olabileceğine inanırlarsa ve kolektif çıkarları adına bütünleşme iradesini gösterebilirlerse, işte o zaman bu özgürlük atılımının bir anlamı olabilir. 1839'dan bu yana toplumun kendi yapısına aykırı düşecek bir tarzda "makbul vatandaş" yaratma peşinde koşanlar için artık yolun sonu görünebilir.

Sonuç Yerine

Filler tepişirken arada ezilmemek için en mantıklı yol, hücreleşmeden medet ummamaktan, solda mümkün en geniş birliği kurmaktan, muhalif tabanı ortak zeminlerde buluşturmaktan geçiyor. Fragmanter, fraksiyoner, mikro-politik, birey eksenli her türlü çaba eninde sonunda çürümüşlüğüze rıza göstermeye, teslimiyete ve anlamsız mızımlığa yol açar. Tarihin, siyasetin ve sosyolojinin verileri bunu doğrular. Tüm ezilenlerin, geleceği ortaklaşa inşa etmek üzere yekvücut olmaları hayatın tabiatı gereğidir. Bireyciliğin yaşadığımız çılgınlık çağına damgasını vurmakta olduğu gerçeği karşısında ortak değerler etrafında bir araya gelmenin yollarını, yöntemini bulmak zorundayız. Gerçek demokratik zeminler yaratmak için, sandığa hapsolmayan, sokakta, parklarda, forumlarda, yollarda, kaldırımlarda, salonlarda, her yerde buluşmak, müşterek zeminler oluşturmak; kamunun birliğine, sarsılmazlığına dayalı müstakbel cemiyetin kuruculuğuna soyunmanın ön koşuludur. Bu nedenle, muhalif siyaset düzeyinde içine dü-

şülebilecek en büyük hata, Gezi direnişinin açığa çıkardığı “çokluk” hareketini (hükümetin ve küresel güçlerin işine yarayacak şekilde) ilericilik-gericilik, laiklik-Müslümanlık, Kürtçülük-Türkçülük, Kemalizm-İslamcılık gibi -ana akım Batı medyasında da oldukça popüler olan ve desteklenen- ikili karşıtıklara indirgemek olacaktır. Hükümetin rahatlıkla “Fatih-Harbiye” dikotomisinin güncellenmiş bir versiyonu olarak takdim edebileceği bu karşıtıklara sıkışmak, hareketin AKP’yi bunca yıl iktidarda tutan hegemonyayı çatırdatma potansiyellerini berhava edecektir. Şurası bir gerçek: Küresel tahakküme karşı bireysel-tekil varoluş mücadelesi imkansızdır. İnsanlık, tikel-tekil varoluşun kaçınılmaz çaresizliği ile çoğul-müşterek-komünal birlik imkanı arasında bir orta yolu bulmalıdır. Eşitlik ile özgürlüğün frekans uyumu bulunamadığı takdirde, trajediler anlamsız, “komik” bir şekilde yaşanmaya devam edecektir. Marko Paşalardan, Aziz Nesinlerden iyi biliyoruz; kibirli muktedirlerin hoyrat, zulümkar tavır ve uygulamalarına karşı mizah ve alay, ümitsiz mülksüzlerin sığınabilecekleri son kalesi, bereket fışkıran yegane mirî toprağıdır. Ancak tek başına mizahın, insanlığın bugün en temel ihtiyacı olan özgürleşim iradesini sağlayamayacağı da kesindir. Hiç kuşkusuz çare Drogba’da değil, sosyal çokluğun gücündedir. Ve o çokluk, sadece Taksim Gezi Parkı’nda değil, bütün savunma sathındadır.